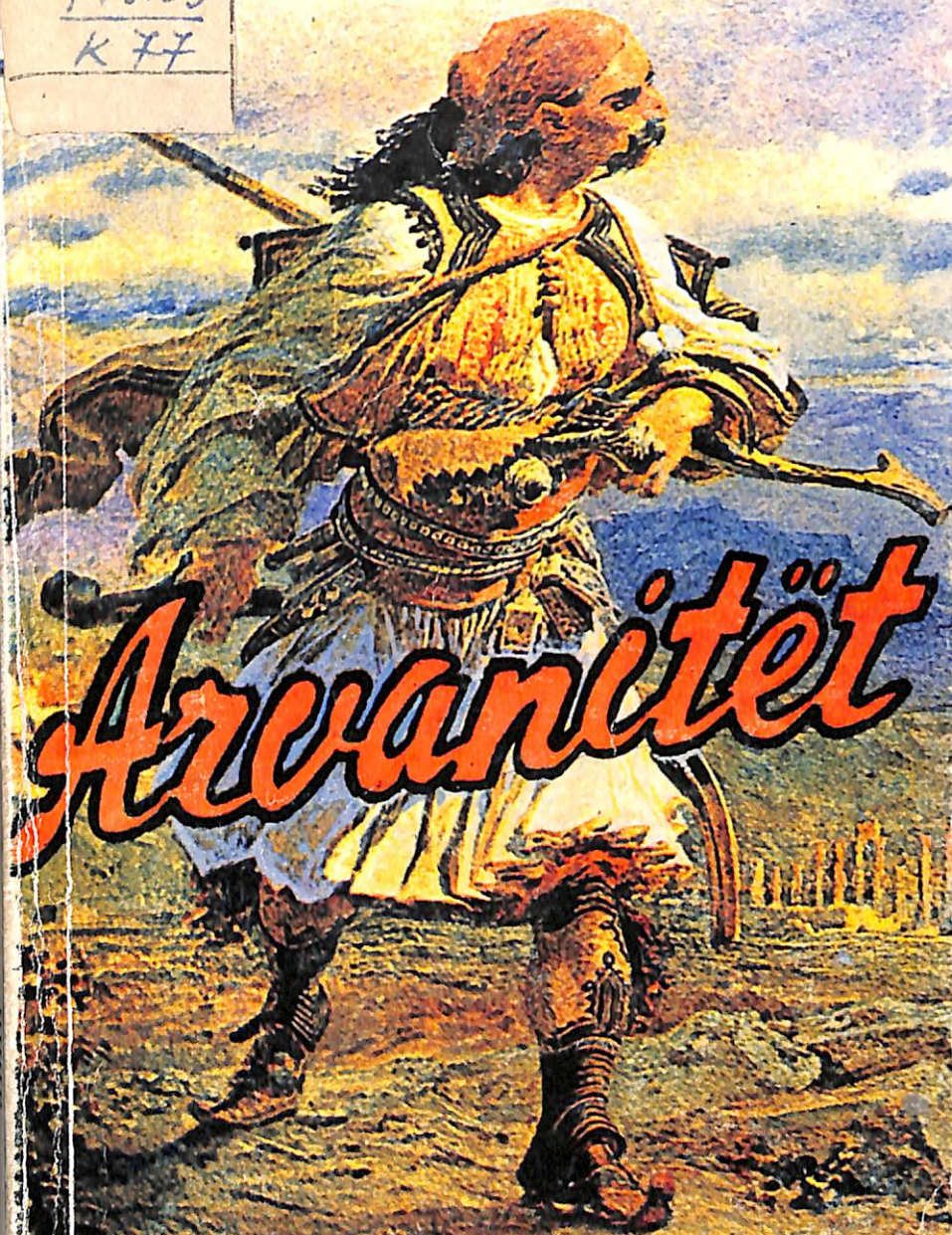

RIBLIOTEKA

949.65

K 77

IRAKLI KOÇOLLARI

albin

949.65

K 77

Irakli Koçollari

ARVANITET

albin 1994

ARVANITET

Red.shkencor

Art Grafik

Botues

Irakli Koçollari

Dr.Adem Mezini

Teodora Naçko

Albinform

Tiranë 1994

Albinform. Shtator 1994. a.062

Tiranë

NE VEND TE HYRJES

Di fjalë çova Djevit
Të fala!, Të të thetë
Po Djevi nuk ta tha
Se nuk e lanë retë.

(Këngë popullore arvanite)

...Por, unë megjithatë do t'u dërgoj përherë të fala duke shpresuar dhe besuar se të falat dhe malli im një ditë do të zbresë përmes reve tek ju...!

Autori

Arvanitet kjo pjesë e gjakut tonë larguar nga toka amë nëpër mugëtirat historike drejt jugut dhe e vendosur përjetësisht aty, pothuaj nëpër tërë teritoret greke, përbën padyshim një pjesë të patjetërsueshme të historisë së kombit tonë. Ata kursesi nuk mund të neglizhohen. Pa biografia e tyre, historia e Kombit tonë do të ishte e cunguar. Harresa ndaj "gjakut të shprishur" është në çdo rast një faj i rëndë ndaj memuarit arbëror-shqiptar.

Arvanitët, kjo fare e ashpër dhe krenare, e cila përlllogaritet të jetë rreth 3 milion në shtetin e sotëm grek, ⁽¹⁾ vazhdon të mbijetojë dhe të bëjë historinë si një pjesë vitale e këtij vendi, mes stuhive të asimilit dhe ruajtjes së origjinës. Përpara këtij emri, historia dhe kultura e të cilit bart më shumë anë të errëta se të ndriçuara, çdo studjuesi i lindin pyetjet: Si u gjend tërë kjo masë e madhe e popullsisë tonë në këto vise? - Kur shkoi e u vendos aty? Në çkushte e për ç'arsye ndodhi ky emigrim? Si u pritën nga vendasit emigranët? - Ç'ngjau me të në rrjedhat e shekujve? Dhe ajo që ka rëndësi të veçantë për t'u mësuar është - si valle ajo u shpëtoi rebeshëve të kohës dhe i rrezistoi asimilimit?

Popujt me kulturë të zhvilluar edhe nën pushtimet e ashpëra e të gjata ushtarake kanë mbijetuar. Edhe populli grek megjithë pushtimin e gjatë romak, mbijetoi, nuk u asimilua, nuk u latinizua. Në të kundërt thuhet që: "Greqi u pushtua ushtarakisht nga Roma, por vetë kjo e fundit, u pushtua nga Greqia kulturalisht." Brenda këtij vendi me një histori të përndritur, me një kulturë të stërlashtë, infiltroi kjo

1. *Ethnos: I kathodhos ton Albanon qe o robs tus sti dhiamorfosi tu eleniku kratu. F.14 V.Rafailidhis, 1986, Maj 5*

masë e madhe shqiptarësh që megjithëse rrebeshin e shekujve çuditërisht nuk u asimilua. Në të kundër ajo jetoj dhe jeton krenare me emrin e njohur nga vendasit **arvanitas**.

Hulumtimet e deritanishme evidentojnë përmes një sërë dokumentesh se emigrimet e shqiptarëve nga trojet e tyre drejt Jugut zënë fill në shekujt e XIII-XIV dhe në raste të veçanta e të shkëputura, prania e shqiptarëve në territoret greke haset edhe në shekullin e XII.

Po, ç'përfaqësonte atdheu i këtyre emigrantëve në kohën e zbritjeve të tyre? Në ç'stad zhvillimi ekonomik ndodhej Arbëri? Cilat ishin nivelet kulturore të kësaj popullsie? Cili ishte formimi kombëtar? Ç'tipare, tradita, zakone, elemente të karakterit ishin ngjizur tek kjo popullsi? A dallohej ajo nga popujt e tjerë fqinje ballkanike dhe më gjërë?

SHQIPERIA NE SHEKUJT E XII-XVI (ARBERIA)

Pa synuar të marrim përsipër analizën terësore të gjithë kushteve në të cilat ndodhej Arbëria në këta shekuj, është me interes të ndalemi në ato çështje që ndriçojnë nivelet e formimit e ngjizjes kombëtare, tiparet dhe kushtet e tij të dallueshme në raport me popujt e tjerë, vendin që e rriti dhe e ushqeu këtë fare të ashpër e krenare, ku "si të përflakur çajnë qiellin malet e perëndishëm e të shenjtë të Shqipërisë... majat e tyre humbasin në kaosin e kaltersive nën kurorën e dëborës dhe mjegullës. Banorët janë një racë e ashpër dhe shumë luftarake... Malet e Toskëve në qendër, në veri malet e Gegërisë dhe në jugë shtrihen malet e Labërisë dhe ato të Çamërisë.

Eshtë një vend sa një grusht dhe, i mbushur me shkëmbinj, hone e burime të ftohtë... Njerëzit që banojnë në këto vende

ngjajnë shumë me tokët e tyre. janë të ashpër, veshur hollë dhe hijerëndë”¹⁾

Duke iu referuar vendit që rriti dhe formoi këtë popull, pozicionit gjeografik, kushteve dhe natyrës së tij, mjaft personalitete politike, ushtarake, njerëstë letrave dhe kulturës që kanë kaluar në shekuj në këto trojet duket se kanë vlerësime të njëjta. Mjafton këtu të përmendim një tjetër nënvizim që gjendet në shënimet e udhëtimit të lord Bajroni në fillimet e shekullit të kaluar ku thekson: “Shqipëria ka më shumë bukuri natyrore se sa rajonet e Greqisë klasike...”²⁾

Dhe kuptohet që ishte ky vend, me bukuritë e tij natyrore të cilat impresionuan atë e të tjerë artistë për të krijuar kryevepra. Por në se Bajronit i vuri në lëvizje penën e tij magjike, piktorit romantik anglez Eduart Lear i mbingarkoi penelin e tij për peizazhet e njohura kushtuar vendit tonë si “Mali i Tomorit”, etj dhe në bllokun e shënimeve të tij të udhëtimit të gdhendëte këto fjalë tërë emocion: “... e kam tepër të vështirë të kthehem duke lënë pas këto pamje të mrekullueshme...”³⁾

Ndërsa akademiku anglez Henri Hollant, i cili kaloi në vendin tonë në fillimin e shekullit të kaluar i mahnitur nga natyra dhe bukuritë shënon tiparet dhe karakteristikat e banorëve të këtij vendi. Liri duke vazhduar impresionet e tij të udhëtimit në vendin tonë shton “malet me pamje të mrekullueshme, këto ngushtica dhe kalime të përkryera të një bote të mahnitshme, janë peisazhe që asnjë shpirt artisti apo piktori nuk mund ti riprodhojë. Këto mrekulli shtrihen njera pas tjetrës, çfaqen mbas pyjeve larg e larg deri në pafundësinë e asaj që kap syri. Pllaja dhe krahina të ndara nga përdredhja e lumejve, fushat shtrihen nën një ngjyrë blu të ngrohtë e të qetë. Tomori qëndron në mes të tyre si një ishull blu i errët. Ai ndjek sytë e mendjes time duke më përzier

1. *Tasos Vurnas “Ali Pasa Tepelenlis”, F.6*

2. *L. Bajron Ditar e shënime, f.343*

3. *Eduard Lear in the Levant, London 1988, F.87, 71*

të tashmen me të kaluarën...

...Malet e Shqipëri janë të mahnitshëm e përrallorë...

Megjithse e ashpër dhe e vështirë edhe në këto shekuj të mesjetës e gjendur bri Europës që pulsonte drejt një Rilindjeje të madhe, edhe Arbëria lëvizte me po ato ritme sikurse edhe fqinjët e saj europjane. Ajo duke u ndodhur në udhkryqet më të rëndësishme gjeopolitike, u përfshi nga fushatat e panumurta ushtarake që zbrisnin nga Veriu drejt Jugut, nga Perëndimi në Lindje apo e kudnerta. Me tërë këto rrebesheluftrash e kryqëzatash principatat e Arbërit qëndronin për të mbijetuar mbi hirin e vullkanit të luftrave. Nën Perandorinë Bizantine që përfshinte teritoret e Arbërisë prej fundit të shekullit të VI, ajo lëvizte në mënyrë aktive në jetën politike, sociale, kulturore e ushtarake, me emra e personalitete që ngjisnin shkallët deri në fronet perandorake, drejtonin shtabet e luftës dhe u bënë të njohru për arritjet më në zë të kulturës së hinterlandit bizantin.

Që të barazmateshe, të ndesheshe dhe tek e fundit të mbijetoje në çdo fushë të rëndësishme të ejtës do të thoshte të kishe arritje, ritme e lëvizje të njëjta politike, ekonomike, ushtarake e kulturore me vendet e popujt që prinim në këto fusha.

E ndodhur në kufijtë perëndimorë të Bizantit, në fqinjësi të afërt me Europën dhe vendet mesdhetare, ajo rivalizonte denjësisht dhe mbetej edhe në këto shekuj një nga rrugëkalimet më të rëndësishme, në mos kryesorja për tregëti mes këtyre dy botëve Lindjes dhe Perëndimit. "Vija Egnatia" ishte një arter i rëndësishëm ekonomiko-tregtar për këto dy botë në përgjithësi dhe për vetë vendasit në veçanti. Karvane të tëra të ngarkuara me prodhime të gatshme të perëndimit kalonin në lindje dhe një numur i madh ngarkesash me mallra gjysëm të gatshme apo lëndë të para shkarkoheshin në portet shqiptare për në drejtim të Perëndimit drejt porteve raguzjane, napolitane, venecjane, siçiliane, katalanase, etj.

Këto lëvizje të mëdha karvanesh me mallra drejt porteve të bregdetit tonë, apo nga këto të fundit drejt botës së largët dhe të pasur të Lindjes, kryheshin përmes teritoreve të vendit

tonë, nën kontrollin dhe veprimin e ligjeve të rrepta. Princat vendas kishin përcaktuar pikat e kontrollit, tagrat dhe taksat doganore portuale mbi vlerat dhe sasisë e mallit etj.

Teritoret e arbërit nuk ishin vetëm zona tranzite për këto arterje të fuqishme të tregëtisë europjane e ballknaike. Drejt porteve italice, apo më gjërë europjane si Venecia, Brindizi, Bari, Napoli, siçili, në bregdetin Dalmat, në Raguze, deri në Aragone eksportoheshin produkte blektorale e bujqësore si lesh, dyllë, lëndë druri, kripë, lëkurë, mish, djath, etj. të prodhuara në Arbëri Në një numur të madh dokumentash në arkivat venecjane raguzjane, etj evidentohen dhe ruhen fatura, akt marrvëshje, kontrata me kushtet përkatëse ligjore për çmimet e këtyre mallrave, kushteve e lëvrimin të tyre. Në to gjejmë emra tregëtarësh të fuqishëm shqiptarë me zë në botën komerciale të perëndimit deri të tillë si Zore Baksa, i cili në shekullin e XIV njihet si tregëtar i më i madh i raguzes.

Në arkivat venecjane (-Acta Albana-Veneta-) gjenden veç të tjerave edhe mjaft transaksione tregëtare për lëvrimin e mallrave. Në këtë rast mund të përmendim vetëm faktin që në fundin e shekullit të XVII (që padyshim nënkupton edhe shekujt pararendës) kur tregëtia nëpër teritoret tona kish filluar tanimë të binte në mënyrë të theksuar në portin e Durrësit ngarkoheshin rreth 16.000-18.000 dëngje me mallra për në Venecia".

Po rreth kësaj kohe, në arkivat shtetore venedikase - "Documenti Greci" - gjendet një fond i përbërë nga 93 letra të shkruara nga tregëtarë të qyteteve Kostur, Selanik, Berat, Kavajë, Durrës, Elbasan, etj. që drejtohen Kumenos, një agjent komisioner në Venecia që më pas caktohet konsull Venedikas në Durrës. ¹⁾ Në këto dokumente evidentohen deri emrat e tregëtarëve si D.Theodhori, Qaro, etj nga qytetet tona. Ky arter me vlera të mëdha tregëtare e urbane ruhej përgjatë tërë shtrirjes së tij nga Durrësi deri në Selanik nga njësi të rregullta të armatosura. ²⁾

1. *Vakalopoulos The history of Macedonia, F.296*

2. *Po aty f.286*

Mjaft të zgjeruar ishin shkëmbimet tregëtare mes qyteteve bregdetare të Arbërisë dhe Republikës së Raguzes. "S'ka dyshim që territoret e Arbërisë për tregëtinë Raguzjane mesjetare kanë pasur rëndësinë e tyre të veçantë dhe të posaçme... Që. këtej eksportohej mish, vaj, drithra etj. Njëpërmjet territoreve shqiptare kalonin rrugë të rëndësishme tregëtare Ulqin-Shkodër-Prizren-Serbi e Bullgari ku kishte miniera të shumta e të pasura.¹⁾

Raguzjanet kishin marrëdhënie direkte intensive me qendrat e rëndësishme për tregëtinë e kripës, siç janë Draçi, Durrësi, Valona, Skutari, etj. ²⁾ Po kështu një pjesë e rëndësishme e tregëtisë së drithit zhvillohej në territoret shqiptare, sidomos në fusha e Arbërisë së mesme dhe të jugut ku derdhet Shkumbimi dhe Semani. ³⁾

Për artikuj të veçantë, realizoheshin eksporte në sasi aq të mëdha sa arrinin deri të plotësonin nevojat e qyteteve apo republikave më të zhvilluar të kohës. Kështu mund të përmendim "mishin i cili shërbente për furnizimin dhe plotësimin e nevojave të qytetit të Raguzes,... mandej tregëtarëve raguzjane u jepej leja që një pjesë e caktuar e mishit e importuar nga Shqipëria të transportohej në vendet e tjera". ⁴⁾

Për vete interesin e madh që paraqeste tregëtia me vendin tonë dhe që këto lidhje tregëtare të ishin të qëndrueshme venecjanet, napolitanet apo raguzjanet dërgojnë amasadore e konsuj pranë princave shqiptare në territoret e Arbërit. Kështu në mesin e shekullit të XIV nga Republika e Venecias dhe ajo e Raguzes gjejmë një numur ambasadorësh të tillë nëpër princat si të Blesh de Mataranges - zot i territoreve të

-
1. Manhnhem Irmagard "Mardh. midis Raguzhaneve dhe Shqip. në mesjetë" F.345
 2. Po aty, 349
 3. Po aty, 350
 4. Mahnhe, Irmagard: "Mardhën. midis Raguzj. dhe Ship. në Mesjetë F.351